

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.1.07

УДК 349.3

Яворська Н. О.,

докторка філософії в галузі «Право»

ORCID: 0000-0002-1721-0886

ЗАГАЛЬНА МЕТА, ФУНКЦІЇ ТА МЕТОДИ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена з'ясуванню актуального змісту загальної мети, функцій та методів механізму правового регулювання реалізації соціальної функції сучасної держави. Встановлюється, що загальною метою такого механізму правового регулювання є упорядковувачий (унормовувачий) правовий вплив на суспільні відносини в соціальній сфері, яким формується нормативна основа для задоволення потреб людини в її соціальній безпеці, шляхом забезпечення, охорони й захисту соціальних прав людини. Виходячи з цього автор доходить висновку, що функціями механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави наразі постають основні напрями та ролі правового впливу на соціально значущі відносини, спрямовані на втілення соціальної держави. Зауважується, що ці функції поділяються на три групи: загальносоціальні, спеціальні та особливі. Групу загальносоціальних функцій складають економічна, політична, комунікативна, культурно-ідеологічна та екологічна функції. До групи спеціальних функцій віднесено регулятивну, охоронну, захисну, оціночну та виховну функції. Групою особливих функцій охоплено розподільну, забезпечувальну, виробничу, реабілітаційну та компенсаційну функції. Зауважується, що методами механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави є сукупність систематизованих підходів і прийомів, спрямованих на забезпечення реалізації соціальної функції держави за допомогою нормативно-правового впливу на поведінку суб'єктів правовідносин в результаті законодавчо регламентованої правотворчої діяльності відповідних суб'єктів правотворчості. У цьому контексті методи механізму правового регулювання постають в якості інструментарію, який включає як імперативні (обов'язкові) приписи, так і диспозитивні (договірні) й стимулюючі заходи, що об'єктивуються на макро-, мезо- та мікрорівні й дозволяють пристосувати правовий вплив держави (органу місцевого самоврядування, роботодавця, інших суб'єктів) в залежності від конкретних соціально-правових умов буття. На цій підставі виокремлюються основні типи цих методів (імперативний, диспозитивний, стимулюючий та рекомендаційний), а також їх види (централізованого, локального та договірного регулювання). У висновках до статті в узагальненому вигляді окреслюється позиція стосовно тлумачення змісту загальної мети, функцій та методів механізму правового регулювання реалізації соціальної функції сучасної держави.

Ключові слова: *мета механізму правового регулювання, методи механізму правового регулювання, механізм правового регулювання, правове регулювання, правовий вплив, реалізація соціальної функції, соціальна функція держави, соціальне право, функції механізму правового регулювання.*

Постановка проблеми. Однією з найбільш проблемних питань сучасної доктрини правотворчості є те, як саме цей вид управлінської діяльності держави вписується в соціально-правовий і загальнокультурний фон соціального буття та розвитку України, як європейської соціальної держави, а також, якою мірою проявляється суверенність національної правотворчості та вираження в такій діяльності соціально-правових засадничих ідей, те, яким саме має бути соціально-правове наповнення правотворчого процесу і його результату (тобто, нормативно-правового акта) в сучасній Україні. Відповіді на ці (та пов'язані із ними) питання можливі в результаті комплексного дослідження сутності механізму правового регулювання (далі – МПР) реалізації соціальної функції держави (далі – РСФД), як складної та багатофункціональної системи різногалузевих (у сфері дії приватного і публічного права) юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання відносин у соціальній сфері, наслідком чого є формування упорядкованих законодавством умов для законодавчо передбаченої діяльності з приводу забезпечення, охорони й захисту соціальних прав людини. При цьому, враховуючи широту соціально-правової природи цього механізму його дослідження доцільно розпочати зі з'ясування цільової спрямованості вказаного механізму, функціонального потенціалу досягнення ним такої мети, а також методів, з ураху-

ванням яких відповідні функції МПР можуть бути належним чином реалізовані. Додатково актуалізує це питання та обставина, що загальна мета, функції та методи МПР РСФД на сьогодні ще не були предметом комплексного наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча загальній меті, функціям та методам розглянутого механізму ще не приділялась увага учених, окремі аспекти цього питання вже досліджувались українськими науковцями, серед яких: І. Д. Ваньчук, В. Ю. Гаврилюк, В. В. Гладкий, Є. О. Голікова, В. О. Карпічков, Н. В. Кохан, О. А. Марущак, Л. Т. Рябовол, О. М. Ярошенко та ін. Наукові напрацювання цих учених і дослідників дозволяють окреслити актуальний зміст загальної мети, функцій та методів МПР РСФД.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення сутності загальної мети, функцій та методів МПР РСФД. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання: 1) окреслити загальну мету досліджуваного правового механізму; 2) сформулювати визначення поняття «функцій МПР РСФД»; 3) розглянути основні види функцій МПР РСФД; 4) визначити поняття «методи МПР РСФД»; 5) проаналізувати ключові типи і види методів МПР РСФД.

Виклад основного матеріалу. Вирішуючи поставлені завдання спершу уточнимо загальну мету МПР РСФД. Осмислюючи зміст цієї мети зауважимо, що українськими прав-

никами цілком справедливо констатується, що в юридичному контексті мету в цілому слід тлумачити, як «очікуваний і формально описаний юридично значимий орієнтир у вигляді досягнення протягом визначеного періоду часу певного правового стану (чи статусу) предметів, об'єктів (чи суб'єктів) шляхом здійснення компетентних певних дій (утримання від вчинення певних дій), якими використовуються певні інструменти, котрими формуються умови для досягнення відповідного стану (статусу)» [1, с. 63]. Крізь призму такого розуміння мети правниками інтерпретуються «орієнтири» різних об'єктів і предметів правової дійсності, зокрема, й правових механізмів. Наприклад, І. Д. Ванчук під кінцевою метою правового регулювання пропонує розуміти «створення юридично оформленої моделі суспільних відносин, які входять до предмета правового регулювання, поведінки та діяльності суб'єктів права» [2, с. 9]. Таким чином, можна зробити висновок, що мета правового регулювання ідентична меті правового впливу. Однак ця позиція не є достатньо точною, адже результатом правового регулювання є формування нормативної моделі суспільних відносин, що входять до його предмету, а також визначення поведінки та діяльності суб'єктів права. Водночас, результатом такого правового впливу є досягнення відповідності фактичної поведінки суб'єктів права цим нормативним моделям, що здійснюється через інформаційний та ціннісно-мотиваційний вплив, правове виховання тощо. З огляду на вказане, варто підкреслити, що кінцева мета правового регулювання в цілому полягає у створенні умов для

ефективного функціонування права, перетворення його на дієвий інструмент соціальної інженерії та, таким чином, у визнанні суспільством фундаментальних правових засад і цінностей.

При цьому слід мати на увазі, що «мета існування, функціонування (здійснення) будь-якого суб'єкту (предмету, процесу) визначає динамічну об'єктивацію цього суб'єкту (предмету, процесу) в практичній дійсності, зводячи її до певної логічної форми, розумності і раціональності якої обумовлюється достатньою адекватністю відповідної мети, а більш точно – розумністю та раціональністю того, хто визначає цю мету» [1, с. 63]. Тобто, мета правового регулювання РСФД в конкретному практичному сенсі має більшу вагу, аніж мета соціальної функції держави, її реалізації. Вказане має значення в тому сенсі, що у разі, коли мета РСФД є іншою, аніж мета правового регулювання реалізації вказаної функції, то в такому разі, в результаті відповідного правового регулювання: по-перше, буде спотворена сама соціальна функція держави; по-друге, соціальна функція держави, як така, не буде мати вияву, якого в дійсності потребує людина та суспільство в правовій та демократичній державі, що є соціальною; по-третє, під РСФД будуть реалізовуватись інші функції держави чи вчинятись дії, які можуть безпосереднім чином слугувати меті, яка заперечуватиме соціальну функцію держави.

Вказане обґрунтовує таку закономірність, на яку ми [див., напр.: 3, с. 41] вже раніше звертали увагу, а саме: мета правового регулювання РСФД повинна концептуальним чином впливати з мети соціальної

функції держави та її реалізації. При цьому, РСФД є узгодженою із принципами права та обумовленою законодавством, що містить соціальні завдання держави, діяльністю суб'єктів РСФД, що здійснюється в організаційних та в правових (установчій, нормотворчій, правозастосовній та контрольній) формах діяльності в соціальній та суміжних сферах з метою забезпечення, охорони та захисту соціальної безпеки людини і громадянина у державі.

При цьому слід мати на увазі, що основною метою МПР загалом, як справедливо вважають учені, «є упорядкування та задоволення потреб та інтересів суб'єктів» [4, с. 131]. Враховуючи це, можемо дійти думки, що загальною метою МПР РСФД є упорядковуючий (унормовуючий) правовий вплив на суспільні відносини в соціальній сфері, яким формується нормативна основа для задоволення потреб людини в її соціальній безпеці, шляхом забезпечення, охорони й захисту соціальних прав людини.

З'ясувавши загальну мету досліджуваного правового механізму можемо перейти до уточнення визначення поняття «функцій МПР РСФД», а також окреслення основних видів цих функцій. У цьому контексті зауважимо, що в загальному соціальному сенсі «функція» означає використання того чи іншого механізму соціальних взаємодій для досягнення певної мети або реалізації певних цінностей. Відтак, функціями МПР РСФД слід розуміти основні напрямки та ролі правового впливу на соціально значущі відносини, спрямовані на втілення соціальної держави.

Розглядаючи видову структуру функцій МПР РСФД, враховуючи

напрацювання учених [див., напр.: 5, с. 64-65; 6, с. 217-218; 7, с. 39-40; 8, с. 26-28] відносно структури функцій правового регулювання та видів функцій права та держави у цілому, зазначимо, що розглядувані нами функції поділяються на такі три групи: перша – загальносоціальні функції, що відображають вплив права на суспільні відносини у соціальній сфері в широкому плані, а відтак – відображають зв'язок цього юридичного процесу із відповідними суспільними процесами. З огляду на це відзначимо, що загальносоціальні функції конкретизують і окреслюють роль соціального права як соціального регулятора в різних сферах суспільного буття, які формують загальні умови належної РСФД. Відтак, до означених функцій слід віднести серед іншого наступні: економічну, політичну, комунікативну, культурно-ідеологічну, екологічну функції. Друга група – спеціальні функції, які характеризують власне юридичний (тобто властивий праву) вплив правового регулювання (норм законодавства) на сферу забезпечення соціальної безпеки держави. Відтак, до таких функцій слід віднести, зокрема: регулятивну, охоронну, захисну, оціночну та виховну функції. Третя група – особливі функції, що дозволяють здійснювати юридичний ефект (вплив) на суспільні відносини в конкретних проявах соціальної (юридично значимої) дійсності щодо забезпечення соціальної безпеки держави в контексті упорядкування РСФД. До цих функцій слід віднести наступні: розподільну, забезпечувальну, виробничу, реабілітаційну та компенсаційну.

Уточнивши поняття та структуру функцій МПР РСФД, можемо

перейти до розгляду відповідних методів. У цьому контексті зазначимо, що «методами МПР РСФД» є сукупність систематизованих підходів і прийомів, спрямованих на забезпечення РСФД за допомогою нормативно-правового впливу на поведінку суб'єктів правовідносин в результаті законодавчо регламентованої правотворчої діяльності відповідних суб'єктів правотворчості. Таким чином, методи МПР – це інструментарій, який включає як імперативні (обов'язкові) приписи, так і диспозитивні (договірні) й стимулюючі заходи, що об'єктивуються на макро-, мезо- та мікрорівні й дозволяють пристосувати правовий вплив держави (органу місцевого самоврядування, роботодавця, інших суб'єктів) в залежності від конкретних соціально-правових умов, що закономірно, адже в контексті МПР РСФД використовуються різні методи правового впливу (регулювання) за типом і видом такого впливу [див., напр.: 9; 10]. Зокрема, суб'єкти нормотворчої діяльності, регламентуючи статуси, відносини і процеси у сфері РСФД (та забезпечення реалізації такої функції держави), використовують чотири ключові типи методів впливу, які визначають характер взаємодії між державою та громадянами в соціальній і суміжних їй сферах, а саме: по-перше, імперативний метод, що передбачає жорсткий припис єдиного варіанту поведінки для суб'єктів правовідносин. Беручи до уваги цей метод суб'єкти нормотворення встановлюють чіткий порядок виникнення, перебігу, призупинення чи припинення правовідносин у сфері РСФД (також забезпечення реалізації цієї функції), а також їх характер, зміст прав і

обов'язків усіх суб'єктів, що беруть участь в означеному процесі. По-друге, можемо виокремити також диспозитивний метод, який дає суб'єктам право самостійно визначати умови взаємодії у рамках закону в сфері РСФД (та забезпечення реалізації цієї функції). Отже, на відміну від директивного методу, в процесі застосування розглядуваного методу основна увага правотворців приділяється на процес формування саме норм належної взаємодії у зазначеній сфері, які ґрунтуються на принципах добровільності укладання угод. По-третє, слід виокремити й стимулюючий метод, що спрямований на заохочення соціально значущої поведінки у зазначеній сфері через матеріальні або моральні блага (також постають в якості стимулів). По-четверте, серед вказаних методів особливої уваги заслуговує й рекомендаційний метод, який виражається у пропозиціях, що не мають сили обов'язкового юридичного припису, й стосується переважно рекомендацій найбільш доцільного з позиції держави варіанту поведінки, що узгоджується з метою забезпечення належної безпекової обстановки в сфері забезпечення соціальної безпеки держави (в тому числі з питань впровадження енергозберігаючих технологій в соціальних установах або заохочення добровільної участі в благодійних програмах тощо).

Що ж стосується видів методів регулювання, то до них в контексті МПР РСФД слід віднести, зокрема, наступні: перший – метод централізованого регулювання, який застосовується в тих питаннях забезпечення соціальної функції держави, які повинні регламентуватися

на державному рівні (перш за все законодавцем, центральними органами виконавчої влади); другий – метод локального регулювання, що доповнює собою централізоване регулювання відносин у сфері РСФД (й забезпечення реалізації такої функції), роблячи їх взаємопов'язаними і взаємозалежними з локальними потребами забезпечення соціальної безпеки держави, що відображаються в тому числі і на загальній безпековій обстановці у сфері забезпечення соціальної безпеки; третій – метод договірного регулювання, що використовується для визначення прав і обов'язків суб'єктів, які охоплені системою забезпечення соціальної безпеки й в силу дії принципів соціальної відповідальності, соціальної солідарності та соціальної справедливості, займаються вирішенням тих чи інших питань регулювання певних аспектів РСФД (наприклад, шляхом прийняття колективного договору, яким передбачаються більш високі соціальні стандарти забезпечення соціальної безпеки працівників і членів їх сім'ї).

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що сучасний МПР РСФД має певну загальну мету, що пояснює причини створення та дії цього механізму, а саме: забезпечити нормативний (упорядковувачий) вплив на суспільні відносини у соціальній сфері, створивши таким чином правову основу для задоволення потреб особи в питаннях її соціальної безпеки шляхом належного гарантування, охорони та захисту соціальних прав. Зазначена мета фактично досягається завдяки функціям, які виконує означений механізм, і які реалізуються відповідно до певного набору

типів (видів) методів правового регулювання.

Стосовно функцій розглядуваного МПР слід зауважити, що вони поділяються на три взаємопов'язані групи, покликані відображати як соціальне призначення права, так і особливі юридичні способи впливу права на характер та форму об'єктивації соціальної функції держави. Разом із тим, слід наголосити на тому, що ці функції на різних історичних етапах розвитку держави та суспільства можуть проявлятися не в повній мірі, що пояснюється, зокрема, політичною волею суб'єктів правотворчості у галузі соціальної безпеки, глибиною та повнотою розуміння сутності цієї безпеки, а також реальними можливостями держави (зокрема, за підтримки громадянського суспільства й самих громадян) у реалізації своїх соціальних зобов'язань. До таких причин, звісно, варто додати й конфліктний характер зіставлення широких соціальних обов'язків держави з обмеженими ресурсами, які вона може залучити для їх виконання.

Що ж стосується досліджуваних у цій статті методів, то вони являють собою сукупність інструментів, що містять як імперативні (обов'язкові) норми, так і диспозитивні (договірні) та стимулюючі заходи, що застосовуються на макро-, мезо- й мікрорівнях. Використання цих методів дає змогу пристосувати правовий вплив правотворців (у тому числі органів місцевого самоврядування, роботодавців, інших суб'єктів) до конкретних соціально-правових умов об'єктивації соціальної функції держави. З урахуванням характеру такого регулятивного впливу на суб'єктів правовідносин щодо РСФД, зазначені

методи можна поділити на імперативні, диспозитивні, стимулюючі та рекомендаційні. Якщо ж розглядати видову структуру вказаних методів

крізь призму масштабу й спрямованості правового впливу, доречно вести мову про централізований, локальний і договірний методи.

Список використаних джерел

1. Гладкий В. В. Ознаки правового механізму забезпечення антикорупційної безпеки. *Сучасні погляди на реформування законодавства*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Полтава, 25-26 жовтня 2018 р.). Херсон: Молод. вчен., 2018. С. 62-66.
2. Ваньчук І. Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32, Т. 1. С. 7-10.
3. Бабич Н. О. Мета та завдання механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 39-44. doi:10.32751/2617-5967-2021-03-03.
4. Голікова Є. О. Юридичний механізм реалізації трудових прав працівників: поняття та мета. *Європейські перспективи*. 2012. № 4, Ч. 2. С. 130-134.
5. Гаврилюк В. Ю. Теоретико-правові аспекти функцій права. *Молодіжний науковий юридичний форум*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 травня 2017 року). Тернопіль: Вектор, 2017. Т. 1. С. 63-65.
6. Карпичков В. О. Функції правової реальності: критерії класифікації. *Від громадянського суспільства – до правової держави*: тези VIII Міжнар. наук. Internet-конф. (м. Харків, 26 квітня 2013 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 215-220.
7. Марущак О. А. Критерії класифікації функцій держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 37-40.
8. Рябовол Л. Т. Функції права як напрями розкриття його соціальної цінності. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави*: зб. матеріалів II-ї Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Черкаси, 23 травня 2019 року). Черкаси: Видавець Вовчок О. Ю., 2019. С. 24-29.
9. Кохан Н. В. Теоретичні засади договірного регулювання трудових правовідносин. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Вип. 48. С. 115-125.
10. Ярошенко О. М. Щодо окремих проблемних питань централізованого правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 131-138.

Yavorska Nadiia, Ph.D in Law
ORCID: 0000-0002-1721-0886

The general goal, functions and methods of the legal regulation mechanism for the implementation of the social function of the state

The article is devoted to clarifying the substantive content of the general purpose, functions, and methods of the mechanism of legal regulation governing the implementation of the social function of the modern state. It is established that the general purpose of this regulatory mechanism lies in the normative (regularising) legal impact upon public relations in the social sphere. This impact un-

derpins the legal framework necessary to meet individuals' needs in the field of social security by ensuring, protecting, and safeguarding social human rights. On this basis, the author concludes that the functions of the legal regulation mechanism related to the implementation of the state's social function represent the principal directions and roles of legal influence on socially significant relations, oriented towards the realisation of the welfare state. These functions are categorised into three main groups: general social, special, and specific. The group of general social functions includes economic, political, communicative, cultural (ideological), and ecological functions. The special functions comprise regulatory, protective, restorative, evaluative, and educational functions. The specific functions encompass distributional, protective-security, productive, rehabilitative, and compensatory functions. The article highlights that the methods of the mechanism of legal regulation of the implementation of the social function of the state constitute a set of systematic approaches and techniques designed to ensure the realisation of the state's social function through normative influence on the behaviour of the subjects of legal relations, exercised as a result of law-making activity conducted by authorised legal actors. Within this framework, the methods of legal regulation function as instruments that encompass both imperative (mandatory) provisions and dispositive (contractual) and incentive measures. These methods are operationalised across macro-, meso-, and micro-levels, enabling the adaptation of legal influence by the state, local self-government bodies, employers, and other actors in accordance with specific socio-legal circumstances. On this basis, the paper distinguishes the principal types of legal regulation methods: imperative, dispositive, stimulating, and recommendatory. It also identifies corresponding forms of regulatory application – namely, centralised, local, and contractual regulation. The conclusions to the article summarise the author's position regarding the interpretation of the general purpose, functions, and methods of the mechanism of legal regulation in the context of the implementation of the social function of the modern state.

Key words: *functions of the mechanism of legal regulation, implementation of the social function, legal influence, legal regulation, mechanism of legal regulation, methods of the mechanism of legal regulation, purpose of the mechanism of legal regulation, social function of the state, social law.*